

Anna Maria Jackowska

<https://orcid.org/0009-0002-2674-9119>

Badaczka niezależna

Afera Roseline Gadek „Rose” – przykład działalności polskiego wywiadu wojskowego we Francji w dobie odprężenia

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie pracy polskiego wywiadu wojskowego w dobie odprężenia. Aby zilustrować uwarunkowania, w jakich działał, wybrano sprawę agentki Roseline Gadek „Rose”, która pracowała w CEDOCAR (Bibliothèque centrale du centre de documentation de l’armement – Centralna Biblioteka Ośrodka Dokumentacji Uzbrojenia) w Paryżu i wyniosła stamtąd dokumenty potrzebne polskiemu Ministerstwu Obrony Narodowej. W 1979 r. jej historia zakończyła się aresztowaniem dwóch funkcjonariuszy polskiego wywiadu wojskowego. Ze względu na dobre wzajemne relacje postanowiono tego faktu nie nagłaśniać medialnie.

Słowa kluczowe: CEDOCAR, wywiad wojskowy, szpiegostwo, zbrojenia, odprężenie.

Abstract: This article aims to present the work of Polish military intelligence in the era of détente. To illustrate the conditions in which it functioned, the case of the agent Roseline Gadek alias ‘Rose’ was chosen, who worked at the Bibliothèque Centrale du Centre de Documentation de l’Armement – Central Library of the Armament Documentation Centre (CEDOCAR) in Paris and borrowed from the Library the documents needed by the Polish Ministry of Defence. In 1979, this led to the arrest of two officers working for Polish military intelligence.

Key words: CEDOCAR, military intelligence, espionage, armaments, détente period.

W okresie powojennym polsko-francuskie stosunki dyplomatyczne rozwijały się raz harmonijnie, raz popadały w czas oziębienia i napięć (szczytowy okres wzajemnego antagonizmu to lata 1949–1953). W okresie poprzedzającym sprawę „Rose” w Paryżu miały miejsce co najmniej trzy–cztery przypadki wydalenia funkcjonariuszy attachatu wojskowego, spowodowane przyłapaniem ich na szpiegostwie. Zazwyczaj jednak spraw tych nadmiernie nie nagłaśniano.

Wpadki polskiego wywiadu wojskowego w okresie powojennym – szkic sytuacyjny

Pierwsza wpadka polskiej dyplomacji miała miejsce u progu największego zimnowojennego napięcia i eskalacji szpiegomanii we wzajemnych relacjach wiosną 1949 r. Niedługo po zatrzymaniu sekretarki francuskiego konsulatu we Wrocławiu Yvonne Bassaler, którą oskarżono o kierowanie siatką wywiadu francuskiego – SDECE (Service de documentation extérieure et de contre-espionnage – Służba Dokumentacji Zewnętrznej i Kontrwywiadu), doszło do aresztowania Jana Sussmana, pracownika działu studiów paryskiego attachatu PRL, 5 IV 1949 r. w pobliżu Ogrodów Luksemburskich. Przyczyną zatrzymania było przyłapanie Sussmana *en flagrant délit* podczas zwrotu poufnych materiałów pracownikowi Ministerstwa Produkcji Przemysłowej, Stefanowi Corotowi. Po zatrzymaniu wywiadowca został w ciągu kilku dni zmuszony do opuszczenia Francji¹.

Do kolejnej afery doszło w marcu 1955 r., kiedy usunięto pierwszego zastępcę attaché wojskowego ds. lotniczych w Paryżu, Adama Różewicza, w odpowiedzi na wydalenie szefa francuskiej placówki wywiadu wojskowego w Polsce Ludowej, mjr. Fernanda Tornande’a. Ta seria obopólnych retorsji stanowiła rezultat kolejnego oziębienia we wzajemnych relacjach dyplomatycznych, które nastąpiło już w okresie relatywnego odprężenia lat 1953–1954. Przejawem tego ostatniego stało się zastosowanie prawa łaski wobec dwóch dawnych francuskich szpiegów – André Robineau i Gastona Drueta².

¹ Odnośnie do Jana Sussmana zob. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), 2602/668, Sprawozdanie z aresztowania przez władze francuskie, k. 19; ibidem, Pismo attaché wojskowego Ignacego Bukowskiego do Szefa Oddziału II Sztabu Generalnego, ob. gen. bryg. W. Komara z 12 IV 1949, k. 46. Sprawa Yvonne Bassaler została opisana m.in. w książce: D. Jarosz, M. Pasztor, *Robineau, Bassaler i inni. Z dziejów stosunków polsko-francuskich w latach 1948–1953*, Toruń 2001, s. 145, 254–255. O rozbuchaniu szpiegomanii zob. też: M. Pasztor, „Gry wywiadów” a stosunki polsko-francuskie w latach 1956–1968, w: *Europa Środkowa i Wschodnia w XX wieku. Studia ofiarowane Wojciechowi Balcerakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Koryn, P. Łossowski, Warszawa–Łowicz 2004, s. 300–301.

² D. Jarosz, M. Pasztor, *Stosunki polsko-francuskie 1944–1980*, Warszawa 2008, s. 113–114, 431–433; M. Pasztor, *Między Paryżem, Warszawą a Moskwą. Stosunki polsko-francuskie w latach 1954–1969*, Toruń 2003, s. 32; AIPN, 2602/25318, Obsada attachatu, k. 262; AIPN, 2602/10243, k. 33; AIPN, 2602/6934, k. 9.

Po zamknięciu serii starć zimnowojennych na fali odwilży postalinowskiej stosunki dyplomatyczne uległy poprawie. Niemniej to właśnie wtedy, pod koniec lat pięćdziesiątych i na początku lat sześćdziesiątych, policja francuska zajmująca się kontrwywiadem (*Direction de la surveillance du territoire – DST*) zadała decydujący cios kluczowej agenturze polskiego wywiadu wojskowego zwerbowanej pomiędzy 1952 a 1957 r., opierającej się na grupie kilkunastu oficerów francuskich zaprzędanych idei komunistycznej, choć liczących również na znaczne zyski finansowe³. W jej gronie odnajdziemy w latach czterdziestych i pięćdziesiątych dwóch podporuczników rezerwy (Armanda Maquis „Juliena” i Henryka Szapirę „Odette”), jednego porucznika, zwolnionego z wojska (André Olivry’ego „Toma”), sześciu przyszłych lub ówczesnych kapitanów (Luciena Goëtza „Carla”; Jeana Carbonne’a „Alice”; Jeana Bartaude’a „Gustave”; André Faulle’a „Valère”; Maurice’a Bouarda „Gastona”; Luciena Bernarda „Serge”), pięciu ówczesnych bądź przyszłych majorów (Charles’a Dubois „Basile”; Gabriela Faure’a „Gila”; André Pellisona „Romarina”; Pierre’a Hemery’ego „Daniela” oraz Guya Alexisa Le Bleveneca „Gisele”, który awansuje na generała rezerwy). Na czele agentury stał miejscowy rezydent (faktyczny kierownik siatki szpiegowskiej) – Herman Bertéle „Armand”, Aleksander Lewandowski lub Pedro⁴. Człowiek ten musiał uchodzić z Węgier z powodu roli, jaką odegrał przy ustanawianiu Węgierskiej

³ W attachacie wydatki na agenturę wahały się od okazjonalnych prezentów i pożyczek – sięgających nawet 300 tys. franków do skromniejszych sum w ramach regularnych wynagrodzeń mogących wynosić do kilkudziesięciu tysięcy franków miesięcznie. Zob. np.: AIPN, 2602/28287, Ewidencja wydatków na agenta, k. 7; AIPN, 2602/12955, Ewidencja wydatków na agenta, k. 22; Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej: AMSZ), Wyciąg korespondencyjny nr 5890 z Paryża dn. 19.5.1959 r., k. 158. I tak np. „Rose” przekazano w latach 1975–1978 38 tys. fr. (w tym część na obsługę współpracy). Zob. AIPN, 2602/28185, Wstępna analiza wsypy z dnia 16 V 1979 r. podczas operacji z agentem „Rose” w Paryżu, k. 88.

⁴ AIPN, 2602/17882, Biografie wywiadowcze agentów, k. 13. Odnośnie do Guya Alexisa Le Bleveneca zob. AIPN, 2602/11609, Arkusz ewidencyjny agenta ps. „Jo”, „Caroline”, „Gisele”, k. 17–19. Odnośnie do Armanda Maquis zob. AIPN, 2602/114492, Karta personalna agenta ps. „Julien”, k. 69–72. Odnośnie do Henryka Szapiry zob. ibidem, Karta personalna agenta ps. „Odette”, k. 87–90. Odnośnie do André Olivry’ego zob. AIPN, 2602/11492, Karta personalna agenta ps. „Tom”, k. 19–21. Odnośnie do Luciena Goëtza zob. AIPN, 2602/28287, Arkusz ewidencyjny ps. „Jim”, „Carlo”, k. 1–3. Odnośnie do Jeana Carbonne’a zob. AIPN, 2602/28082, Arkusz ewidencyjny agenta ps. „Alice”, k. 2–3. Odnośnie do Jeana Bartaude’a zob. AIPN, 2602/11608, Arkusz ewidencyjny ps. „Gustave”, k. 1–3. Odnośnie do André Faulle’a zob. AIPN, 2602/28288, Arkusz ewidencyjny agenta ps. „Davy”, „Valère”, k. 10. Odnośnie do Maurice’a Bouarda zob. AIPN, 2602/11642, Arkusz ewidencyjny ps. „Gaston”, k. 12–14. Odnośnie do Luciena Bernarda zob. AIPN, 2602/7267, Arkusz ewidencyjny agenta ps. „Serge”, k. 16. Odnośnie do Charles’a Dubois zob. AIPN, 2602/28084, Arkusz ewidencyjny agenta ps. „Basile”, k. 1–3. Odnośnie do Gabriela Faure’a zob. AIPN, 2602/17882, Biografie wywiadowcze, k. 15; ibidem, Dane dotyczące: Gil, k. 84. Odnośnie do André Pellissona zob. AIPN, 2602/28082, Sytuacja agenta ps. „Mac”, k. 19–22. Odnośnie do Pierre’a Hemery’ego zob. AIPN, 2602/11492, Karta personalna agenta ps. „Daniel”, k. 79–82.

Republiki Rad. Przy okazji skorzystał z tzw. transferu międzynarodowego, by podjąć walkę w Brygadach Międzynarodowych w Hiszpanii, nim zdecydował się schronić we Francji, gdzie od 1941 r. uczestniczył w walce z okupantem hitlerowskim jako aktywny członek miejscowego Ruchu Oporu. Do współpracy z wywiadem polskim został oficjalnie pozyskany dopiero w 1946 r., wcześniej nawiązał współpracę z wywiadem czechosłowackim⁵.

Wpadka „Armanda” vel „Pedro” nastąpiła wskutek zdrady ważnych funkcjonariuszy polskiego wywiadu wojskowego i cywilnego. Najpierw doszło do współpracy pomiędzy ppłk. Jerzym Brynem a CIA (Central Intelligence Agency – Centralna Agencja Wywiadowcza), który – według dwóch różnych wersji – został przez Amerykanów przechwycony lub sam się do nich zgłosił 30 VIII 1958 r. i złożył im rozliczne wyjaśnienia dotyczące polskiej agentury we Francji, którą kierował jako rezydent w latach 1949–1952⁶. Ponośli on bezpośrednią winę za wydanie swojego poprzednika na stanowisku rezydenta wywiadu wojskowego w latach 1947–1949, ppłk. Henryka Adlera vel „Trojana” oraz kolejnego rezydenta, Hermana Bertelé vel „Armanda”⁷. Sam Trojan został uprzedzony o zdradzie Bryna i poproszony o ewakuację z Francji, jednak ze względu na żonę Francuzkę i dzieci wołał zostać na miejscu i nawiązać szczerą współpracę z DST, z którym rozmawiał również o Bertelé⁸. Innym działającym współcześnie zdrajcą polskiego wywiadu cywilnego był Władysław Mróz, nielegalny pracownik polskiego wywiadu cywilnego (wcześniej zatrudniony w Warszawie jako ważny funkcjonariusz ds. kadrowych wywiadu nielegalnego), który został stracony 27 X 1960 r. przez kolegów z resortu na przedmieściach Paryża. Człowiek ten miał wydawać agentów wywodzących się z lewicy i elity. Według oceny płk. Marcelego Wieczorka: „To byli prawdziwi [...] ludzie [...] mający dostęp do premiera, ministrów, a nawet samego Charles’a Gaulle’a. Od tamtego czasu nasz wywiad już nigdy nie miał nad Sekwaną tej rangi współpracowników i życzliwych osób”⁹.

⁵ L. Pawlikowicz, *Tajny front zimnej wojny. Uciekinierzy z polskich służb specjalnych 1956–1964*, Warszawa 2004, s. 142–145; Th. Wolton, *Le KGB en France*, Paris 1986, s. 81; AIPN, 2602/11492, *Zeznania Hermana Bertelé*, 29 IV 1959, k. 6–8.

⁶ P. Zychowicz, *Podwójny agent Bryn*, w: idem, *Żydzi. Opowieści niepoprawne politycznie*, Poznań 2016, s. 387–394.

⁷ L. Pawlikowicz, op. cit., s. 143–145, 153.

⁸ O wyborze Francji przez Henryka Trojana vel Adlera i współpracy z DST zob. ibidem, s. 154–157; AIPN, 2602/11613, List Henryka Toruńczyka i T[adeusza] Ćwika do Ministerstwa Obrony Narodowej, generała Michała Spychalskiego, 4 XI 1958, k. 2; ibidem, Protokół przesłuchania świadka pierwszego wezwania z 24 IX 1959, k. 28–34

⁹ P. Zychowicz, *Egzekucja na paryskim wysypisku*, w: idem, *Żydzi...*, s. 383–385; Th. Wolton, op. cit., s. 78; L. Pawlikowicz, op. cit., s. 164–172; M. Gołębiewicz, *Sprawa zabójstwa oficera wywiadu PRL Władysława Mroza: zbrodnia – śledztwo – konsekwencje*, „Dzieje Najnowsze” 2022, nr 1, s. 121–151; B. Kowalsky (w rozmowie z Krzysztofem Pyzią), *Ile oni wiedzą o Tobie? Szpieczy i podsłuchy w Polsce*, Warszawa 2019, s. 86–87; S. Koper, *Wywiad nie wybaczają zdrady – Władysław Mróz*, w: idem, *Polscy szpieczy 2*, Warszawa 2020, s. 129–153.

Wskutek tych wysp i aresztowań DST wpadło na trop oficera do zleceń attachatu wojskowego w Paryżu (i zarazem sekretarza miejscowej ambasady), kpt. Dopierały, którego przyłapano 12 V 1959 r. na gorącym uczynku podczas wycierania przy ul. Botzaris znaku sygnalizacyjnego wywiadu polskiego w postaci litery „D” lub „K”¹⁰. Jego sprawa została szerzej opisana na łamach prasy zarówno francuskiej, jak i emigracyjnej¹¹. Nagłośnienie tej historii należy chyba tłumaczyć niezbyt jeszcze zażyłymi stosunkami polsko-francuskimi, jak i rozmiarami wyspy szpiegowskiej. Bynajmniej nie były to ostatnie wpadki, warto pamiętać też o wydaleniach ppor. Leszka Chyły, pracownika rezydentury cywilnej „Kladiusz” w 1959 r.¹² oraz płk. Kazimierza Michałskiego, attaché wojskowego w 1961 r.¹³ Duże nagłośnienie zyskało również zatrzymanie na jesieni 1960 r. komunistycznego mera miasteczka w departamencie Nord, Grégoire’a Leleuxa, wraz z jego zięciem Wyczyńskim, byłym konsulem polskim w Nancy, podejrzanym o sprowadzanie z PRL pieniędzy na uzbrojenie dla algierskiego FLN (Front de libération nationale – Front Wyzwolenia Narodowego)¹⁴. Sporą liczbę agentów wywodzących się spośród oficerów francuskiej armii poddano wówczas zamrożeniu (czyli czasowemu uśpieniu) i wywiad PRL przez kolejne pięć lat unikał z nimi kontaktu. By odkryć w 1965 r., że część z nich została przejęta przez sowieckie GRU, co doprowadziło do serii wzajemnych konsultacji¹⁵. Oprócz kpt. Bernarda Luciena „Serge” wrócili oni pod skrzydła wywiadu polskiego. Ten ostatni nie dokonał szczęśliwego wyboru, bowiem kierownik sowieckiej siatki wywiadowczej płk Georges Beaufils został aresztowany w 1977 r. wraz pięcioma

¹⁰ O Kazimierzu Dopierały wypisującym literę „D” na słupie podtrzymującym balustradę pisał Th. Wolton, op. cit., s. 82. Natomiast o wypisaniu litery „K” na „ścianie pewnego domu” wspominał L. Pawlikowicz, op. cit., s. 143. Z relacji samego Dopierały wynika, że Francuzi rozpoznali literę „D”, zob. AIPN, 2602/28253, Notatka służbowa z przebiegu aresztowania, przesłuchania i pobytu w więzieniu kapitana Kazimierza Dopierały, 10 VII 1959, k. 42.

¹¹ Odnośnie do sprawozdań na łamach prasy francuskiej zob. AMSZ, zespół 8, w. 74, nr teczeki 1035, Raport polityczny ambasady PRL w Paryżu I półrocze 1959 r., k. 19. Odnośnie do pracy emigracyjnej zob. AIPN, 2602/11455; *Aresztowanie urzędnika ambasady Dopierały. Czy reżimowy attache wojskowy w Paryżu będzie wydalony przez rząd francuski?*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 20 V 1959, nr 120, s. 1, 4; *Podsluchane*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 21 V 1959, nr 121, s. 85; AIPN, 2602/11492, Tajemnicza afery szpiegowska, 26 VIII 1959, k. 61.

¹² W. Bagieński, *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. I, Warszawa 2017, s. 513–514, t. II, Warszawa 2017, s. 517.

¹³ K. Persak, *Sprawa Henryka Hollanda*, Warszawa 2006, s. 214; M. Pasztor, „Gry wywiadów”..., s. 305.

¹⁴ M. Pasztor, „Gry wywiadów”..., s. 306.

¹⁵ Odnośnie do odkrycia przejęcia agenta ps. „Serge” zob. AIPN, 2602/17882, Odpis sprawozdania płk Królikowskiego z rozmowy przeprowadzonej z agentem Sergem, 26 X 1965, k. 7–10. Odnośnie do reakcji szefa Zarządu II Sztabu Generalnego na przejęcie części aktywów polskiego wywiadu przez sowieckie GRU i jego konsultacji z gen. P. Iwaszutinem, szefem GRU wiosną 1965 r. w Moskwie, zob. ibidem, Notatka służbowa, XI 1965, k. 25–26.

współpracownikami i skazany na osiem lat więzienia. Również tę sprawę dość mocno nagłośniono w prasie¹⁶.

Konteksty szpiegostwa wojskowego i naukowego na terenie Francji w epoce Gierka

W tym kontekście postrzegać należy dalszą pracę polskiego wywiadu wojskowego we Francji doby odprężenia, odbudowaną z trudem po wzmożonych konfrontacjach zimnowojennych oraz wypadkach. Okres następującego odprężenia czynił pracę szpiegów łatwiejszą i bezpieczniejszą, podobnie jak znaczne zbliżenie w polsko-francuskich stosunkach bilateralnych, wywołane m.in. potencjalnym zagrożeniem wynikającym z polityki Willy'ego Brandta, który dążył do postępującego zbliżenia RFN z NRD (w ramach tzw. Ostpolitik), zapotrzebowaniem na kredyty zagraniczne (Francja była w tym czasie czwartym, a następnie od połowy lat siedemdziesiątych drugim z kolei kontrahentem w kontaktach handlowych Polski) oraz życzliwą wobec Francji i frankofonii osobą I sekretarza PZPR, tow. Edwarda Gierka. Zewnętrznymi świadectwami wzajemnej zażyłości stały się spotkania przywódców państw: kolejne trzy wizyty Gierka we Francji w 1972, 1977 i 1979 r., a także oficjalna podróż prezydenta Francji Valéry'ego Giscarda d'Estainga do Polski w 1975 r. oraz jego liczne nieoficjalne pobyty w naszym kraju, ubarwione polowaniami w Puszczy Białowiejskiej¹⁷. *Nota bene* osobista skłonność prezydenta Francji do nawiązywania bliższych kontaktów z I sekretarzem KPZR Leonidem Breżniewem, z I sekretarzem PZPR Edwardem Gierkiem oraz z I sekretarzem KPW Jánosem Kádárem bywała krytycznie postrzegana we Francji¹⁸. Towarzyszyły temu coroczne wzajemne wymiany spotkań polskich i francuskich ministrów zagranicznych¹⁹.

¹⁶ Odnośnie do aresztowania samego Beaufilsa i jego siatki zob. *ibidem*, „Un réseau d'espionnage démantelé par la D. S. T.”, „Le Monde”, 17 X 1977, k. 132. O karierze szpiegowskiej por. Georges'a Beaufilsa i wyroku na niego oraz ulaskawieniu go przez prezydenta Francji François Mitteranda w 1981 r. zob. Th. Wolton, *op. cit.*, s. 15. Odnośnie do powiązań agentury polskiej ze sprawą Beaufilsa i statusu samego Beaufilsa zob. AIPN, 2602/17882, Notatka dotyczy: stanu zagrożenia naszej agentury związku w związku z aresztowaniami na terenie Francji, 24 X 1977, k. 156–157.

¹⁷ D. Jarosz, M. Pasztor, *Stosunki polsko-francuskie...*, s. 268–269, 314, 444–445; *idem*, *Polska – Francja 1970–1980. Relacje wyjątkowe?*, Warszawa 2006, s. 170–172. Odnośnie do czterokrotnego zwiększenia obrotów handlowych w latach 1972–1976 i przesunięcia Francji w łonie kontrahentów handlowych zob. AMSZ, 3/84, w. 1,teczka Fr 220-6-79, Warszawa, 14 VII 1979, Wizyta oficjalna Ministra Spraw Zagranicznych Francji Jean-François Poncet, k. 3. Odnośnie do zamięłowania I sekretarza Edwarda Gierka do codziennej lektury „Le Monde” i nieoficjalnych wizyt d'Estainga w PRL zob. A. Stempin, *Sypiając z wrogiem*, „Historia. Uważam Rze” 2022, nr 5 (122), s. 14–15.

¹⁸ J. Baszkiewicz, *Francja*, Warszawa 1997, s. 169.

¹⁹ AMSZ, 3/84, D IV Fr 220-15-79, Wizyta oficjalna Ministrów Spraw Zagranicznych Francji. Jean-François Poncet, 14 VII 1979, k. 2.

W tej atmosferze wywiad wojskowy usiłował zdobywać tajne informacje dotyczące wojsk i technologii przeciwnika, objęte tajemnicą wojskową lub embargiem narzuconym przez CoCom (Coordinating Committee for East-West Trade Policy – Komitet Koordynacyjny Wielostronnej Kontroli Eksportu) utworzony w latach 1949–1950 przez państwa sprzymierzone w Pakcie Północnoatlantyckim i pozostające pod wpływem USA. Prawie 10% wszystkich towarów dostępnych na Zachodzie podlegało wówczas temu embargu²⁰. Wywiad PRL, pełniący współcześnie funkcje usługowe wobec Związku Sowieckiego, zainteresowany był przede wszystkim poszerzeniem wiedzy o systemach obrony przeciwrakietowej i środkach napędu jądrowego w USA²¹. Kooperował on w swoich pracach nad tym zagadnieniem z wywiadami innych bratnich państw bloku wschodniego²².

Chcąc ominąć embarga i klauzule poufności, pracownicy polskiego attachatu wojskowego i rezydentury wywiadu wojskowego w Paryżu rozpracowywali nie tylko oficerów poligonowych i sztabowych, ale też inżynierów, pracowników naukowych i bibliotekarzy zatrudnionych w takich instytucjach, jak CEDOCAR. W tej bibliotece współpraca operacyjna została nawiązana m.in. z pracownikiem działu mikrofilmów Roseline Gadek „Rose”, która w latach 1975–1979 dostarczyła nielegalnie 83 materiały dokumentalne, z czego 75 oceniono jako wartościowe. Dotyczyły one głównie uzbrojenia, wyposażenia wojsk oraz problemów wojny elektronicznej²³. Z kolei w ONERA (Office national d'études et de recherches aérospatiales – Narodowe Centrum Badań i Studiów Aerodynamicznych) rezydent Pedro pozyskał do współpracy majora rezerwy Pierre'a Hemery'ego „Daniela”, który przekazał mu wartościowe informacje odnoszące się do struktury tej organizacji oraz wyższych szkół wojskowych²⁴. W 1947 r. Pedro nakłonił też do współpracy podporucznika rezerwy Armanda Maquis „Juliena”, inżyniera chemii zatrudnionego w DEFA (Direction d'études et fabrications d'armement – Dyrekcja Studiów i Produkcji Uzbrojenia), który udostępnił wywiadowi polskiemu materiały oceniane jako

²⁰ M. Sikora, *Black Box. Wywiad jako instrument transferu technologii i wsparcia decyzji ekonomicznych w PRL 1955–1990*, Katowice–Warszawa 2021, s. 162–167; J. Piekalkiewicz, *Dzieje szpiegostwa*, Warszawa 1999, s. 539.

²¹ M. Sikora, op. cit., s. 734.

²² Ibidem, s. 740.

²³ Odnośnie do CEDOCAR zob. AIPN, 2602/23194, Karta ewidencyjna źródła uzyskiwania materiałów, k. 6–7; ibidem, Załącznik nr 9 do pisma ST nr 3/71, 21 II 1971, k. 22–23. Współpraca z „Rose” została rozpoczęta 19 VI 1975 r., zob. AIPN, 2602/28184, Tłumaczenie zobowiązania do współpracy „Rose”, 19 VI 1979, k. 183. Ostatnią wiadomość o „Rose” wywiad wojskowy otrzymał 16 V 1979 r., po wpadce jednego z oficerów ją prowadzących, Stefana Kota „Kosa” sześć dni wcześniej, zob. AIPN, 2602/28185, Notatka służbowa dotyczy: analizy wyspy agenta Zarządu II Sztabu Generalnego WP pseudonim „Rose”, 26 III 1983, k. 325. Odnośnie do ilości dostarczonych przez Rose materiałów zob. ibidem, Meldunek z 19 V 1979 r. płk mjr Jerzego Sączka, k. 46.

²⁴ AIPN, 2602/11492, Karta personalna mjr rezerwy Pierre Hemery ps. „Daniel”, k. 79–82.

„wartościowe” i „bardzo wartościowe”, dotyczące uranium i thorium (pierwiastki ciężkie służące do rozwoju energii atomowej) oraz radaru nawigacji morskiej typ II²⁵. Ponadto w centrum zainteresowania wywiadu wojskowego znajdowały się też takie instytucje, jak: CDSN (Centre de documentation sur la sécurité nucléaire – Ośrodek Dokumentacji Bezpieczeństwa Nuklearnego) posiadający materiały pochodzące z CEA (Commissariat à l'Énergie Atomique – Centralna Agencja Jądrowa) i inne zajmujące się atomistyką bądź prowadzące działania na styku z atomistyką (np. CNRS – Centre national de la recherche scientifique – Narodowe Centrum Badań Naukowych) we Francji²⁶ oraz Biblioteka Biura Europejskiego ICAO w Neuilly (International Civil Aviation Organization – Organizacja Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego), w której rozpoznanie dla wywiadu prowadził w 1986 r. agent „Venus” zatrudniony w przedsiębiorstwie LOT²⁷, a także ESRO (Bibliothèque de l'organisation européenne de recherches spatiales – Biblioteka Europejskiej Organizacji Badania Kosmosu) w Neuilly-sur-Seine opracowywana w latach 1974–1976 przez dwóch oficerów operacyjnych attachatu wojskowego w Paryżu, którzy przeprowadzali kwerendy również w CEDOCAR: zastępcę attaché wojskowego w Paryżu w latach 1973–1976, ppłk. Marcelego Chudzińskiego oraz rzeczoznawcę attachatu w 1968–1975, kpt. Czesława Wawrzyniaka. Grzecznościowymi i towarzyskimi metodami (spotkania w restauracji, prezenty) wykupywali oni sobie możliwość nielegalnego kserowania materiałów poza biblioteką, w tym m.in. poufnych biuletynów CEDOCAR, opracowań własnych ESRO oraz pism zawierających raporty i sprawozdania techniczne tzw. natowskiego organu ds. techniki lotniczej AGARD (Advisory Group for Aerospace Research and Development) – istniejącego w latach 1952–1996²⁸.

²⁵ Ibidem, Karta personalna ppor. rezerwy Armand Maquis ps. „Julien”, k. 73–76; L. Pawlikowicz, op. cit., s. 145 (przywołuje go jako Armanda Marquis).

²⁶ Odnośnie do Ośrodka Dokumentacji Bezpieczeństwa Nuklearnego (CDSN) zob. AIPN, 2602/23194, Załącznik nr 1 do pisma 16/79. Dotyczy źródła CDSN – Ośrodka Dokumentacji Bezpieczeństwa Nuklearnego, 31 VIII 1979, k. 283; ibidem, Karta ewidencji źródła uzyskiwanych materiałów, k. 284–286; ibidem, Usytuowanie CDSN, k. 287. Odnośnie do funkcjonowania CEA zob. K. Kubiak, *Nuklearna suwerenność. Jak Francja stała się atomowym mocarstwem?*, „Polityka. Pomocnik Historyczny” 2023, nr 3, s. 116–117.

²⁷ Odnośnie do Biblioteki Europejskiego ICAO zob. Biuro Europejskiego ICAO we Francji: AIPN, 2602/23194, Biuro Europejskiego ICAO – raport majora [Andrzeja] Oleksiaka ps. „Kmic”, k. 288–291; ibidem, Załącznik nr 36 do Pisma ST 21/85 majora [Andrzeja] Oleksiaka, k. 292–293; ibidem, Załącznik nr 22 do pisma nr 1/86 z 1 VII 1985 majora J[ózefa] Klewiado, k. 294.

²⁸ Odnośnie do Biblioteki ESRO zob. m.in.: AIPN, 2602/23194, Załącznik nr 8 do pisma 10/74. European Space Research Organisation/Organisation Européenne de Recherches Spatiales, k. 280–282; ibidem, Karta ewidencji źródła uzyskiwała materiałów, k. 242; ibidem, Załącznik nr 6 do pisma 2/76 dotyczy Derobert z ESRO, 19 VII 1976, k. 243–244. O kopiowaniu materiałów z ESRO i wydanych za nie prezydentów zob. ibidem; ibidem, Załącznik nr 4 do Pisma nr 17/75 z 27 VIII 1976 r., k. 245–246; ibidem, Załącznik nr 6 do Pisma nr 6/75 dotyczy ESRO, k. 248; ibidem, k. 281–282; ibidem, Załącznik nr 27 do Pisma nr 3/75 dotyczy

Od 1979 r. przedmiotem operacyjnego zainteresowania oficerów Zarządu II, w tym m.in. attaché ppłk. Piotra Kośli „Fellacha”, stała się też ASE/ESA (European Space Agency – Europejska Agencja Kosmiczna) powołana do życia 31 V 1975 r.²⁹

Sprawa współpracy „Rose” – Rosalindy Gadek

Jednym z bardziej obiecujących tropów w tej działalności było wspomniane rozpracowanie CEDOCAR, które oficerowie Zarządu II Sztabu Generalnego rozpoczęli w 1971 r. Jeszcze w 1972 r. oceniono w raporcie rezydentury wojskowej CEDOCAR jako jedyne stałe źródło „materiałów dotyczących bezpośrednio sił zbrojnych”³⁰.

Pierwszy pojawił się na miejscu w lutym 1971 r. rzeczoznawca paryskiego attachatu wojskowego, kapitan marynarki Czesław Wawrzyniak „Rafał” (jesienią awansowany do stopnia komandora podporucznika). Pracując na stanowisku rzeczoznawcy, został przeznaczony specjalnym rozkazem Ministerstwa Obrony Narodowej do przeprowadzania „zadań informacyjnych [...] miał studiować zagadnienia wojskowo-polityczne, powiązania w systemie bloków militarnych i umów dwustronnych Francji. Miał analizować stan, perspektywy i możliwości sił zbrojnych Francji, przygotowania tego państwa do działań wojennych oraz rozpoznanie stopnia rozwoju [...] myśli militarnej i technicznej”³¹. Kiedy pojawił się w CEDOCAR, oficjalnie przedstawił się jako pracownik ambasady PRL (częściowo zgodnie z prawdą, bowiem attachat

Biblioteki ESRO, k. 279. Odnośnie do pisma AGARD dodatkowo zob. ibidem, Zał. Nr 5 do pisma 5/75 dotyczy korzystania z biblioteki ESRO, k. 277; AIPN, 2602/28184, [Raport] dotyczy dystrybucji materiałów informacyjnych, autorstwa płk Henryka Dunala, 25 XI 1980, k. 1; Advisory Group for Aerospace Research and Development (AGARD), <https://www.sto.nato.int/Pages/agard-history.aspx> (dostęp: 20 VI 2024); AIPN, 2602/23194, Agence Speciale Européene autorstwa Edwarda Wojtasika, k. 233. Odnośnie do funkcji Marcelego Chudzińskiego i Czesława Wawrzyniaka zob. AIPN, 2602/28201, Kserokopie oraz rejestr kart pracowników Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, k. 39, 359.

²⁹ AIPN, 2602/23194, Załącznik dotyczy: E. S. A. – European Space Agency z 8 III 1982 r., k. 170; ibidem, Załącznik nr 3 do pisma nr 13/79 dotyczy: źródła ESA/ASE z 14 VII 1979 r., k. 180; ibidem, Załącznik nr 1 do pisma 12/79. Dotyczy – źródła ESA/ASE, k. 181–184.

³⁰ AIPN, 2602/12839, Ocena pracy rezydentury w 1972 r. z 3 I 1973, k. 3.

³¹ D. Kania, J. Targalski, M. Marosz, *Resortowe dzieci. Służby*, Warszawa 2015, s. 122–123. Obecna sygnatura: AIPN, 2602/21755, Rozkaz specjalny dla kpt. mjr Czesława Wawrzyniaka wyznaczonego na stanowisko rzeczoznawcy ds. morskich Attachatu Wojskowego przy ambasadzie PRL z VII 1970, k. 29–31. Odnośnie do stopnia kpt. mjr zob. ibidem, Plan przygotowania oficera skierowanego do pracy na placówce zagranicznej, 24 IV 1970, k. 23. Niższy stopień oficerski Wawrzyniaka jest po raz pierwszy wspomniany w dokumencie z grudnia 1971 r., zob. ibidem, Pismo Dyrektora Departamentu Kadr MSZ tow. Bogusława Paszka do ref. Oddziału Attachatów Wojskowych płk. dypl. Sylwestra Kaźmierskiego, 2 XII 1971, k. 59–61.

jej podlegał) poszukujący angielskiej książki o śmigłowcach. Początkowo nie mógł przejść trudnej procedury weryfikacyjnej. Pełnowartościową kartę wstępu otrzymał dopiero po roku starań, w kwietniu 1972 r. Przed nim tylko jeden obywatel krajów demokracji ludowej (KDL) dostał tego przywileju, a mianowicie zastępca attaché wojskowego Rumunii³². Biblioteka posiadała bowiem i udostępniała liczne materiały poufne, a nawet tajne dotyczące uzbrojenia. Formalnie podlegała Delegaturze Ministerialnej ds. Uzbrojenia (Délégation ministérielle pour l'armement – Direction des recherches et moyens d'essais) i miała służyć głównie pracownikom sił zbrojnych – zawodowym wojskowym i osobom cywilnym związanym z Delegaturą Ministerialną ds. Uzbrojenia oraz zakładami przemysłu zbrojeniowego, względnie zajmującym się też pracami naukowo-badawczymi lub kształceniem kadr technicznych dla potrzeb tegoż przemysłu. W tamtym okresie zbiory biblioteki CEDOCAR składały się z czasopism wojskowych i cywilnych (w tym głównie z dziedziny wojskowo-lotniczej) oraz ze zbiorów dokumentów naukowo-technicznych z różnych państw, a także z kolekcji mikrofiszek³³. Wawrzyniak podczas kwerend natrafił niemal natychmiast na mur tajemnicy wojskowej i obostrzeń regulaminowych. Nie pozwolono mu zaprenumerować dwumiesięcznika „L'Armement”. W czasie wizyty w oddziale CEDOCAR – CITE DE L'AIR (zajmującym się konstrukcjami aerodynamicznymi) oznajmiono mu, że biuletyn przeznaczony jest wyłącznie dla pracowników służby uzbrojenia i zgodę na jego prenumeratę musi wydać sztab sił zbrojnych (czasopismo uzyskano później drogą operacyjną, wprowadzając sprzedawcę w błąd co do przynależności służbowej Wawrzyniaka). Kolejną porażkę ambitny oficer poniósł ok. czerwca 1972 r., kiedy udostępniono mu m.in. instrukcje techniczne, normy wojskowe francuskie i amerykańskie, na co kierownik biblioteki początkowo wyraził zgodę. Jednak wkrótce okazało się, że przyjęte zamówienie na kserokopie tych dokumentów spotkało się z odmową. Polskiemu oficerowi oznajmiono, że ta usługa nie przysługuje mu jako obywatelowi KDL. Wkrótce też normy całkowicie wycofano z udostępnienia po niespodziewanym (być może fikcyjnym) włamaniu dokonanym przez czechosłowackiego szpiega. Co więcej, chcąc wesprzeć Wawrzyniaka, zakłopotany pracownik biblioteki Lefebvre zgodził się mu służyć pomocą, za co został wynagrodzony grzecznościowo butelką wódki oraz zaproszony na własną prośbę na obiad na mieście (doszło prawdopodobnie nawet do dwóch spotkań). Ze sprawozdań Wawrzyniaka wynika, że Lefebvre sam zaproponował mu przy okazji kupno instrukcji dotyczącej paliw

³² AIPN, 2602/28185, Notatka dot. analizy wyspy agenta Zarządu II Sztabu Generalnego WP pseudonim „ROSE”, k. 312–313; AIPN, 2602/23194, Karta ewidencyjna źródła uzyskiwanych materiałów, k. 7.

³³ AIPN, 2602/23194, Karta ewidencyjna źródła uzyskiwanych materiałów, k. 6; AIPN, 2602/28184, Sprawozdanie z operacji z Rose przeprowadzonej w Austrii w lipcu 1978 r., k. 602.

lotniczych i warunków ich składowania, która szczęśliwie dotarła do centrali w Warszawie. Udostępnił mu też w bibliotece poufny dokument dotyczący działka samolotowego 20 mm. Nie wydał mu jednak samych poszukiwanych norm wojskowych, które zakupiono dopiero w późniejszym okresie³⁴.

Ostatecznie w ramach rozpracowywania CEDOCAR kmdr ppor. Wawrzyniak zdecydował się pochylić nad jeszcze dwoma pracownikami biblioteki: Jocelyną Péchabrier i Roseline (Rosalindą lub – według polskiej pisowni – Rozalią) Gadek, z którymi aranżował w 1972 r. pojedyncze spotkania³⁵. Z tych dwóch osób pierwsza była pracownicą działu wypożyczalni. Po przekupieniu czekoladkami i wódką udostępniła mu nielegalnie na sobotę i niedzielę serię niewypożyczanych czasopism „Air Actualités” i „L’Armement” oraz biuletyn techniczny służby materiałowej wojsk lotniczych³⁶. Po bliższym przyjrzeniu się jednak bardziej obiecującą i pomocną osobą okazała się Roseline Gadek, poznana przez Wawrzyniaka pod koniec 1971 r. kierowniczka działu mikrofilmów³⁷. Kobieta pochodziła z rodziny śląskich emigrantów zarobkowych z lat dwudziestych lub trzydziestych XX w., obecnie zamieszkałych w północnej Francji. Jej formalny werbunek, do którego doszło cztery lata później, oparto więc ostatecznie na motywach patriotyczno-materialnych. Początkowo objęto ją jedynie obserwacją i sprawdzeniem. Przy okazji nadano jej pseudonim Rose³⁸. Roseline słabo mówiła po polsku, posługując się gwara i nie знаła dobrze historii Polski. Nie była zorientowana w polskich realiach, choć na podstawie opowieści znajomych matki wyrobiła sobie przekonanie, że w kraju, który

³⁴ AIPN, 2602/28185, Notatka dot. analizy wyspy..., k. 313–314. O próbie uzyskania prenumeraty „L’Armement” drogą operacyjną zob. AIPN, 2602/23194, Załącznik nr 13 do pisma ST nr 2/72. Dotyczy: uzyskania materiału informacyjnego – Biuletin d’Information et Liaison d’armement, k. 34–35. Ze starszych numerów uzyskiwano też fotokopie, zob. ibidem, Załącznik nr 8 do pisma 8/72. Dotyczy: wykazu materiałów informacyjnych fotokopii z CEDOCAR, 18 V 1972, k. 54–55; ibidem, Załącznik nr 4 do pisma 13/72. Dotyczy: CEDOCAR i niektórych osób zatrudnionych w bibliotece. I. Filia CEDOCAR w Cite l’Air, 4 VIII 1972, k. 61–64. Odnośnie do kupna norm w latach 1972–1974 zob. AIPN, 2602/28184, Uwagi dotyczące notatki o Rose /oraz CEDOCAR/, k. 338.

³⁵ AIPN, 2602/28311, Sprawozdanie z pracy Rafała [kmdr ppor Cz. Wawrzyniaka] za okres od 3 III do 24 X 1972 r., k. 28; ibidem, Sprawozdanie z pracy Rafała [kmdr ppor Cz. Wawrzyniaka] za okres od 10 X 1972 r. do 31 XII 1972 r., k. 31. Jeszcze w 1979 r. zastanawiano się nad pozyskaniem Jocelyne Péchabrier, ale oceniająca ją Rosalinda Gadek wątpiła, czy tamta dotrzyma zasad konspiracji, zob. AIPN, 2602/28185, Wstępna analiza wyspy z dnia 16 V 1979 r. podczas operacji z agentem „Rose” w Paryżu, k. 85.

³⁶ AIPN, 2602/23194, Załącznik nr 4 do pisma 13/72. Dotyczy: CEDOCAR i niektórych osób zatrudnionych w bibliotece. I. Filia CEDOCAR w Cite l’Air, 4 VIII 1972, k. 65. Odnośnie do polskiej pisowni imienia Roseline zob. AIPN, 2602/28184, Wniosek o wydanie dowodu osobistego, 10 X 1971, k. 78–79.

³⁷ AIPN, 2602/28184, Załącznik nr 10 do pisma nr 5/74, 25 III 1974, k. 68; ibidem, k. 57.

³⁸ Odnośnie do pochodzenia „Rose” zob. ibidem, Wniosek o werbunek kmdr. ppor. Czesława Wawrzyniaka, 2 VI 1975, k. 173–174. Odnośnie do sposobu opracowania „Rose” zob. ibidem, Plan operacji z „Rose” podczas jej pobytu w Polsce w dniach 31 VIII – 14 IX 1974 r., k. 81.

znajduje się obecnie pod zaborem rosyjskim, panuje bieda. „Zarówno ona, jak i matka boją się jechać do Polski, ze względu na panujący tam «terror»”. Sama „Rose” w miejscu pracy nie przyznawała się do obcego pochodzenia, bojąc się, że zostanie to źle odebrane. Wykształcenie odebrała średnie, miała cztery lata stażu pracy w RFN³⁹. Posiadała z przeszłości doświadczenie w pracy jako sekretarka, ale nie zgodziła się podjąć analogicznego zatrudnienia, gdyż kiedyś wydała tajemnicę pracodawcy⁴⁰. Czasami też drażniła prowadzących ją polskich oficerów, zdradzając cechy typowo francuskie oraz ślady miejscowego patriotyzmu, w tym np. przekonanie, że kultura francuska jest ważna dla świata⁴¹.

Oswajanie przyszłej agentki „Rose” przez „Rafała” przebiegało powoli, najpierw oficer prowadzący przeprowadził z nią krótkie okolicznościowe rozmowy, których wyraźnie się obawiała⁴². Kiedy współpraca z wywiadem nabrała rumieńców, poproszono następcę „Rafała” – Marcelego Chudzińskiego, by ją omijał w czasie wizyt w CEDOCAR ze względów bezpieczeństwa i z tego tytułu w grudniu 1975 r. sprawił jej przykrość, pomijając ją przy okolicznościowym obdarowywaniu personelu wódką (czyli zgrabnym manewrze obliczonym na pozyskanie personelu CEDOCAR)⁴³. Trzeba bowiem pamiętać, że w pierwszej fazie znajomości w 1972 r. Roseline Gadek celowo zwróciła na siebie uwagę oficera prowadzącego, kilkakrotnie do niego podchodząc⁴⁴. W 1973 r. „Rafał” zdecydował się rozpracować dokładniej jednego pracownika CEDOCAR i wybrał „Rose”⁴⁵. Zaprosił ją dwukrotnie podczas przerwy w pracy do baru na kawę z koniakiem. W 1974 r. spotkali się znów w restauracji w Paryżu w dniach 17 stycznia i 25 lutego. Jako samotna kobieta Roseline z pewnością odczuwała przyjemność z tych rendez-vous⁴⁶.

Początkowo Gadek niełatwo ulegała perswazjom Wawrzyniaka. Jeszcze w 1973 r. odmówiła mu wydania amerykańskiego biuletynu bibliograficznego NTS (National Traffic System – zorganizowanej sieci radioamatorów zajmującej się przekazywaniem informacji na terenie USA) ze zbiorów CEDOCAR – zastrzeżonego jedynie dlatego, że w bibliotece był tylko jeden egzemplarz⁴⁷. W 1974 r. znów straciła w dużej mierze zaufanie swojego prowadzącego,

³⁹ Ibidem, Nr kandydata „Rose”, k. 51; ibidem, Załącznik nr 19 do pisma 10/74. Dotyczy: Rosalindy Gadek, k. 68–70.

⁴⁰ Ibidem, k. 284.

⁴¹ Ibidem, Sprawozdanie z operacji z „Rose” w okresie od 16 VI do 6 VII 1975 r., k. 285.

⁴² Ibidem, Załącznik nr 10 do pisma nr 5/74, 25 III 1974, k. 68.

⁴³ Ibidem, Załącznik nr 5, 5 I 1975, k. 245. Podobnie postępował jego następca Marcelec Chudziński, zob. ibidem, k. 132.

⁴⁴ Ibidem, Załącznik nr 10 do pisma nr 5/74, 25 III 1974, k. 69.

⁴⁵ AIPN, 2602/28311, Załącznik nr 14, 7 II 1973, k. 37.

⁴⁶ AIPN, 2602/28184, Załącznik nr 19 do pisma 10/74. Dotyczy: Rosalindy Gadek, k. 69.

⁴⁷ Ibidem, Sprawozdanie z operacji z „Rose” w okresie od 16 VI do 6 VII 1975 r., k. 287. O NTS zob. *What is the National Traffic System (NTS)*, <https://hvnet.org/Documents/What%20is%20the%20National%20Traffic%20System.pdf> (dostęp: 21 VI 2024).

ponieważ w sierpniu nie pojawiła się na zaplanowanej przez wywiad polski drogiej dwutygodniowej wizycie w Polsce (która obejmowała m.in. noclegi w pensjonacie w Gdańsku, kilkudniowy pobyt u dalszej rodziny w Przemyślu oraz tygodniową wycieczkę do Warszawy)⁴⁸. Głównym celem przyjazdu Roseline miało być emocjonalne związanie jej z krajem, gdyż przeżywała właśnie rozterki co do swojej przynależności narodowej⁴⁹. Wywiad polski zamierzał odciąć swój odcinek od tych uczuć⁵⁰. Jednak „Rose” ostatecznie nie przyjechała i nie wyjaśniła przyczyn swojej nieobecności⁵¹. Dopiero pod koniec września Wawrzyniak odnalazł ją w jej miejscu pracy w CEDOCAR, gdzie poznał oficjalne usprawiedliwienie Roseline. Zachorowała nagle na astmę, dlatego zrezygnowała z podróży do Polski. Musiała w związku z tym inaczej udowodnić swoją lojalność. Przekazała list z przeprosinami dla kolegi Wawrzyniaka, który na nią czekał w kraju, z zapewnieniami, że przyjedzie w przyszłym roku⁵². Niewykluczone, że z powodu tego incydentu kmdr. ppor. Wawrzyniaka „Rafała” odesłano z Paryża. W CEDOCAR jego dział miał dalej prowadzić płk Chudziński, zastępca attaché wojskowego w Paryżu „Franek”. Zastanawiano się nawet, czy do sprawy nie skierować (zamiast niego) drugiego zastępcy attaché wojskowego, płk. Edwarda Wojtasika „Huberta”, jako że był mniej znany⁵³. Aby potwierdzić lojalność „Rose”, zadaniowano ją, nakazując przekazywanie Wawrzyniakowi tzw. ważnej korespondencji (czyli listów sprawdzających) od „jego znajomego” z Lyonu (płk. Stanisława Smyczyńskiego „Homera”, konsula generalnego w Lyonie), którą miała dla niego odbierać, a później dostarczać Chudzińskiemu, który zastąpił go u boku „Rose” po jego powrocie do kraju w listopadzie 1974 r.⁵⁴ Wawrzyniak pomógł też Chudzińskiemu wystąpić o kartę CEDOCAR, którą ten uzyskał dopiero za trzecim razem, wiosną 1975 r.⁵⁵ Pobyt samego Wawrzyniaka w Paryżu zamknięto wzajemną wymianą prezentów. „Rose” zobowiązano do przekazania pożegnalnego prezentu (połączanych piór) dla niego i kpt. Kazimierza

⁴⁸ AIPN, 2602/28184, Plan operacji z „Rose”, 20 VIII 1974, k. 80–82.

⁴⁹ Ibidem, Załącznik do pisma nr 3 do pisma nr 14/74, k. 75.

⁵⁰ Ibidem, Załącznik nr 10 do pisma nr 5/74, 25 III 1974, k. 70–71.

⁵¹ Ibidem, Parafraza szyfrogramu nr 3495, 2 IX 1974, k. 88; ibidem, Parafraza szyfrogramu nr 3725, 17 IX 1974, k. 90.

⁵² Ibidem, Załącznik nr 6 do pisma 7/74 mjr Czesława Wawrzyniaka ps. „Rafał” dot. „Rose”, k. 91–93.

⁵³ Ibidem, Parafraza szyfrogramu do Paryża, 8 X 1975, k. 89.

⁵⁴ Ibidem, Załącznik nr 2 do pisma nr 17/74 dot. „Rose”, 16 X 1974, k. 103; AIPN, 2602/28201, Kartoteka..., k. 359. Odnośnie do istoty korespondencji sprawdzającej i jej nadawcy zob. AIPN, 2602/28184, Załącznik nr 7 do pisma ST nr 5/1975 r. dotyczy kandydata krypt. „Rose” autorstwa PRUS-a, 12 III 1975, k. 123–124. Odnośnie do Stanisława Smyczyńskiego zob. AIPN, 2602/28201, Kartoteka..., k. 315.

⁵⁵ AIPN, 2602/28185, Załącznik nr 17 do pisma nr 19/74 dotyczy „Rose”, k. 104–105. O trzykrotnym występowaniu o kartę CEDOCAR zob. AIPN, 2602/28184, Załącznik nr 26 do pisma nr 3/75, 10 II 1972, k. 106–107.

Dopierały („Kazimierza Farskiego”), oficera, którego miała poznać latem w Warszawie. W zamian „Rose” podarowano gobelin węgierski⁵⁶.

Na jesieni 1974 r. Chudziński przejął „Rose”. Rozpracowywał ją dalej, cały czas utrzymując z nią nieoficjalny kontakt „osobisty”⁵⁷. Podróż Roseline do Polski, która miała zwieńczyć jej pozyskanie do współpracy, zaplanowano na drugą połowę czerwca, czyli na okres pokrywający się z wizytą prezydenta Francji d’Estainga w tym kraju w dniach 17–20 VI 1975 r.⁵⁸ Po długich przygotowaniach umówiono się ostatecznie na dwutygodniowy urlop w Polsce w terminie 16–29 VI 1975 r. Kobieta miała w tym czasie odwiedzić rodzinę w Przemyślu oraz zwiedzić Wieliczkę, Kraków, Oświęcim i Warszawę. Na miejscu mieli się nią znów zaopiekować kpt. Dopierała i kmdr ppor. Wawrzyniak⁵⁹. Faktycznie nieformalna współpraca operacyjna z agentką „Rose” została nawiązana chwilę wcześniej. Przekazała ona po raz pierwszy materiały biblioteczne poza CEDOCAR w piątek 3 kwietnia. Oryginały zwrócono jej dopiero po tygodniu, po wykonaniu odbitek w attachacie sowieckim. Terminy sporządzania nadbitek miały się skrócić dopiero w październiku 1977 r., kiedy ambasada PRL dokupiła duplikator, co pozwoliło na wykonywanie kopii w ciągu jednej doby⁶⁰. Dokumenty przekazane przez „Rose” zostały wstępnie ocenione przez Wojskowy Instytut Techniczny (WIT) jako wartościowe, w tym zwłaszcza te „dot. problemów rozpoznania i przeciwdziałania elektronicznego”. Wawrzyniak zamówił te dokumenty już w sierpniu 1974 r. (chwilę przed swoim wyjazdem do Polski), jednak Roseline Gadek zdobyła je z pewnym opóźnieniem (wiosną następnego roku)⁶¹. Niemniej nie wszystkie uzyskane w ten sposób materiały były nadzwyczaj cenne. Podobno analogiczną dokumentację dotyczącą spraw amerykańskich otrzymano wcześniej z Włoch i USA. Szanse na ich dekonspirację uznano za nikłą⁶². Niewykluczone, że z tego powodu część dokumentów

⁵⁶ Odnośnie do podróży „Rose” z Kazimierzem Farskim zob. AIPN, 2602/28184, Notatka dot. „Rose” kandydatki, k. 109–110; ibidem, List „Rose” do Czesława Wawrzyniaka, 12 II 1975, k. 150. O prezentach „Rose” dla Wawrzyniaka oraz prezencie Wawrzyniaka dla „Rose” zob. ibidem, Załącznik nr 26 do pisma nr 3/75, 10 II 1975, k. 106–107.

⁵⁷ AIPN, 2602/28185, Załącznik nr 2. Wykaz osób znanych „Rose”, 17 V 1979, k. 136.

⁵⁸ Odnośnie do wizyty Giscarda d’Estainga zob. D. Jarosz, M. Pasztor, *Stosunki polsko-francuskie...*, s. 293–294. Por. też: *Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator*, t. I: *Europa 1918–2006*, red. K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik, B. Janicka, Warszawa 2007, s. 160.

⁵⁹ AIPN, 2602/28184, Plan operacji z „Rose” podczas jej pobytu w Polsce w dniach 16–29 VI 1975 r., k. 156; ibidem, Wniosek o werbunek kandydata na agenta Roseline Gadek pracownicy CEDOCAR – francuskiego ośrodka dokumentacji uzbrojenia, k. 175.

⁶⁰ Ibidem, Szyfrogram nr 1266, 4 IV 1975, k. 128. Co najmniej trzykrotnie wykonywano tam kopie z mikrofisz w sowieckim attachacie wojskowym, a następnie na miejscu w polskiej rezydenturze, zob. AIPN, 2602/28185, Ocena zabezpieczająca materiały otrzymane od agenta „Rose”, 12 IX 1977, k. 180.

⁶¹ AIPN, 2602/28184, Załącznik nr 3 do pisma nr 6/75, k. 130; ibidem, Szyfrogram nr 1266 z 4 IV 1975 r. Uwagi, k. 134.

⁶² AIPN, 2602/28185, Ocena zabezpieczenia materiałów otrzymanych od agenta „Rose”, k. 181.

zdobytych w CEDOCAR skierowano do bibliotek naukowo-technicznych, m.in. do biblioteki Instytutu Lotniczego, gdzie udostępniono je do powszechnego wglądu. Do materiałów tych należy zaliczyć oryginalne wydawnictwa ciągle przechowywane we francuskich bibliotekach w dziale „nieoficjalnym” (m.in. AGARD oraz biuletyny ONERA), wydobyte przez funkcjonariuszy wywiadu z CEDOCAR lub ESA⁶³.

Co więcej, by pogłębić współpracę z „Rose” jeszcze przed jej powrotem do Francji, zaplanowano zorganizowanie dwóch skrytek do wymiany bezosobowej, więc werbunek 19 VI 1975 r. można już uznać niemal za czystą formalność. Rok później przed jej kolejnym wyjazdem zorganizowano dwie kolejne skrytki⁶⁴.

W przededniu werbunku postanowiono wzmocnić motywację przyszłej agentki, do czego wykorzystano, podczas zwiedzania obozu Auschwitz-Birkenau, niedawno tam wygłoszone przemówienie prezydenta d’Estainga. Podkreślano przy tym narastanie tendencyjnych odwetowych ugrupowań militarystycznych w RFN. Wykorzystano ten fakt, by przekazać „Rose”, jak wiele cierpień narodom polskim i francuskim zadały Niemcy faszystowskie. Przy okazji dano przyszłej agentce do zrozumienia, że planuje się wykorzystanie jej do przekazywania materiałów dotyczących RFN i USA, w szczególności odnoszących się do „problemów technicznych wojny elektronicznej”, oraz informacji na temat prowadzonych prac naukowo-badawczych z dziedziny uzbrojenia i wyposażenia (materiał miały dotyczyć zwłaszcza 2–3 dziedzin techniki wojskowej). Pominięcie spraw strategicznych Francji było manewrem uspokajającym. Polscy funkcjonariusze mieli nadzieję, że po kilku latach zdolają „Rose” również na tym polu wykorzystać. Doraźnie podkreślali jednak dobre stosunki polsko-francuskie i sygnalizowali, że współpracując z nimi, „Rose” kieruje się dobrem Francji zagrożonej odwetowymi tendencjami RFN⁶⁵.

Po podpisaniu zobowiązania „Rose” przeżyła ponowny kryzys. Chcąc ją uspokoić, oficer prowadzący zwrócił jej ten dokument, który teatralnym gestem spaliła na jego oczach. Jednak fotokopia tego pisma pozostała w aktach wywiadu polskiego⁶⁶. Następnie ustalono z „Rose”, że będzie ona szkolona

⁶³ AIPN, 2602/28184, [Notatka] dotyczy dystrybucji materiałów informacyjnych, 25 XI 1980, k. 1–2.

⁶⁴ Ibidem, Wiadomość kmdr. ppor. Czesława Wawrzyniaka do Jargielly ogólnym (nadana z Paryża 2.06.1975 r.), k. 152; ibidem, Parafraza szyfrogramu dot. „Rose” – Paryż – ppłk Jargiello, 2 VI 1975, k. 154. O werbunku zob. ibidem, Zobowiązanie Rosalindy Gadek, 19 VI 1977, k. 184–185; AIPN, 2602/28185, Parafraza szyfrogramu dot. Rose, 26 V 1976, k. 258.

⁶⁵ AIPN, 2602/28184, Wniosek o werbunek kandydata na agenta Roseline Gadek pracownicy CEDOCAR – francuskiego ośrodka dokumentacji uzbrojenia, k. 175–177. Odnośnie do wyszukiwania informacji w 2–3 dziedzinach techniki wojskowej zob. ibidem, Sprawozdanie z operacji „Rose” w okresie od 16 VI do 6 VII 1975 r., k. 291.

⁶⁶ Ibidem, Tłumaczenie zobowiązania „Rose” z 19 VI 1975 r., k. 183–185. Odnośnie do zniszczenia zobowiązania zob. ibidem, Instrukcja specjalna dla „Rose”. Do omówienia z nią bez podpisywania, 4 VII 1975, k. 179. Por. ibidem, Sprawozdanie z operacji z „Rose” w okresie od 16 VI do 6 VII 1975 r., k. 290–291.

w zakresie łączności oraz w działaniach mających na celu przejęcie w miejscu pracy materiałów oraz przygotowanie ich do przekazania polskiej centrali wywiadu. Następnie 2 lipca zlecono jej w ramach tych prac napisanie krótkiego opracowania dotyczącego CEDOCAR i jego struktury. W tej notatce zaznaczyła, że CEDOCAR składa się z Centrali i z ośrodków specjalistycznych – *antennes* zajmujących się budownictwem lotniczym, budownictwem morskim, lądowym, telekomunikacją-informatyką oraz materiałami wybuchowymi i jądrowymi⁶⁷. W tej notatce „Rose” miała też zaznaczyć, w jakich działach znajdują się materiały dotyczące sił zbrojnych RFN. Przy okazji ustalono, że w ramach wynagrodzenia funkcjonariusze Departamentu I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW) będą jej przekazywać rocznie sumę ok. 10 tys. franków, czyli ok. 2 tys. dolarów amerykańskich, co stanowiło 30% jej dochodów⁶⁸. „Rose” uznała, że te pieniądze relatywnie łatwo będzie jej ukryć, ponieważ zamierzała je przeznaczyć na zakup samochodu, naukę jazdy oraz wyposażenie mieszkania. Później w 1977 r. zaplanowała za te środki wyjazd na wakacje do Hiszpanii. Dodatkowo mogła je też zakamuflować, udając, że zaoszczędziła je w ciągu roku⁶⁹.

W dniach 20 VI – 25 VI 1975 r. „Rose” przebywała krótko z wizytą u krewnych swojej matki, rodziny Wendekerów, której głową był Tadeusz, lekarz wojskowy⁷⁰. Spotkanie rodzinne nie udało się. W związku z tym postanowiono je zataić. Oficjalnie „Rose” miała utrzymywać, że spędziła wakacje w RFN i Austrii⁷¹. Matce, której krewnych odwiedziła, nakazano opowiedzieć, że nie dojechała w końcu do Polski, bowiem w drodze do Wiednia przeżyła przygodę uczuciową z podrywaczem⁷². Postanowiono wtórnie i chyba nietrafnie ukryć przed jej bliskimi pobyt w Polsce, aby lepiej zakonspirować przyszłą współpracę (do której przeszkalano ją w warszawskiej kawiarni „Telimena”)⁷³.

⁶⁷ AIPN, 2602/28185, Tłumaczenie notatki „Rose” dotyczącej CEDOCAR, k. 188.

⁶⁸ AIPN, 2602/28184, Wniosek o werbunek kandydata na agenta Roseline Gadek pracownicy CEDOCAR – francuskiego ośrodka dokumentacji uzbrojenia, pseudonim Rose, 27 VI 1975, k. 176–177.

⁶⁹ Ibidem, Sprawozdanie z operacji z „Rose” w okresie od 16 VI do 6 VII 1975 r., k. 293; AIPN, 2602/28185, Wstępna analiza wsypy z 16 V 1979 r. podczas operacji z agentem „Rose” w Paryżu, k. 88; AIPN, 2602/28184, Sprawozdanie z operacji z „Rose” przeprowadzonej w Austrii w lipcu 1978 r., k. 614.

⁷⁰ AIPN, 2602/28184, Odpowiedź na szyfrogram nr 2886, 29 VIII 1974, k. 84; ibidem, Notatka dotyczy: rodziny „Rose” z Przemyśla, k. 163–165; ibidem, Sprawozdanie z operacji z „Rose” w okresie od 16 VI do 6 VII 1975 r., k. 280–281. Odnośnie do rodziny Wendekerów zob. ibidem, Załącznik do pisma PO-IV/0241/75, k. 210. Pobyt w Polsce planowany do 29 czerwca został prawdopodobnie przedłużony o tydzień, zob. ibidem, Instrukcja specjalna dla „Rose”. Do omówienia z nią bez podpisywania z 4 VII 1975 r., k. 178.

⁷¹ Ibidem, Sprawozdanie z operacji „Rose” w okresie od 16 VI do 6 VII 1975 r., k. 291.

⁷² Ibidem, Instrukcja specjalna dla „Rose”. Do omówienia z nią bez podpisywania, 4 VII 1975, k. 178.

⁷³ Ibidem, Sprawozdanie z operacji „Rose” w okresie od 16 VI do 6 VII 1975 r., k. 292. O ćwiczeniach w obsłudze schowka w kawiarni „Telimena” zob. ibidem, Sprawozdanie z operacji Rose..., k. 291.

Według wstępnych ustaleń współpraca miała się opierać na 2–3 wymianach rocznie⁷⁴. W 1978 r. wprowadzono też system jednostronnej łączności radiowej centrali z Roseline. Otrzymała ona w tym celu pieniądze na zakup radiodbiornika z odpowiednim zakresem fal krótkich⁷⁵. Wcześniej podano jej zamiar na co najmniej jedną adresówkę, którą był Henryk Pokora zamieszkały w Łodzi (w rzeczywistości to pseudonim, ponieważ jego prawdziwe nazwisko Prokop znane było już służbom zachodnim). Raz na kwartał „Rose” miała mu przysyłać zaszyfrowaną wiadomość dotyczącą jej bezpieczeństwa i gotowości do dalszej współpracy. W odpowiedzi, za pośrednictwem daty podanej na przesłanej jej pocztówce podpisanej pseudonimem Claude, umówiono termin i miejsce następnego spotkania na lipiec 1976 r. w okolicach Salzburga⁷⁶. Z powodu konspiracji zaczęto nastawiać się na wyciszenie spotkań osobowych, a z czasem również korespondencję próbowano zastąpić przynajmniej częściowo „audycjami” radiowymi⁷⁷.

Kolejny rok współpracy z „Rose” upłynął również w cieniu prób dotarcia do dokumentów tajnych przechowywanych na terenie CEDOCAR w nowo utworzonej komórce, tzw. bastionie⁷⁸. Spotkanie z „Rose” na terenie Salzburga, umówione już drogą korespondencji bezosobowej na 4 VII 1976 r., miało odbyć się przed katedrą⁷⁹. Operacją kierował kmdr ppor. Czesław Wawrzyniak, pod operacyjnym nazwiskiem Czesław Warecki wraz z kpt. Ryszardem Sosnowskim „Remim” (rzeczoznawca w attachacie paryskim, używający nazwiska operacyjnego Ryszard Sosiński), który jednocześnie przeprowadził z „Rose” dalsze przeszkolenie do pracy wywiadowczej⁸⁰. Przy okazji ustanowiono tam schowek „Alain”, dedykowany łączności awaryjnej, z którego agentka mogła skorzystać w razie szpiegowskiej wpadki⁸¹. W dwóch kolejnych latach

⁷⁴ Odnośnie do planowanych ilości wymian bezosobowych zob. *ibidem*, Wniosek o werbunek kandydata na agenta Rosalindy Gadek pracownicy CEDOCAR – francuskiego ośrodka uzbrojenia, k. 176. Odnośnie do radiodbiornika zob. *ibidem*, Sprawozdanie z operacji ROSE przeprowadzonej w dniach 14–16.07.1977 r. na terenie Austrii, k. 478.

⁷⁵ *Ibidem*, Załącznik do sprawozdania z operacji „Rose”, k. 294.

⁷⁶ *Ibidem*, System łączności z „Rose”, k. 181–182; *ibidem*, Załącznik do sprawozdania z operacji „Rose”, k. 341.

⁷⁷ *Ibidem*, Sprawozdanie z operacji ROSE przeprowadzonej w dniach 14–16 VII 1977 r. na terenie Austrii, k. 477–478.

⁷⁸ O próbach dotarcia do tajnych dokumentów zob. *ibidem*, Wnioski z operacji z „Rose” odbytej w dniu 4 VII – 7 VII 1976 r., 13 VII 1976, k. 335–336.

⁷⁹ *Ibidem*, System łączności z „Rose”, 4 VII 1975, k. 181; *ibidem*, Załącznik do sprawozdania z operacji „Rose”, k. 294; *ibidem*, Sprawozdanie z operacji z „Rose” przeprowadzonej w dniach 4–7 VII 1976 r., k. 325.

⁸⁰ *Ibidem*, Plan operacji z „Rose” na terenie Austrii w lipcu 1976 r., 6 VI 1976, k. 310–311. Odnośnie do stanowiska Ryszarda Sosnowskiego zob. AIPN, 2602/25381, Obsada Attachatu Wojskowego przy Ambasadzie PRL w Paryżu, k. 263. Z raportu rezydentury wynika, że utracił on już oficjalne dojsście do CEDOCAR w 1976 r., zob. AIPN, 2602/12839, Realizacja zadań w 1977 r., k. 212.

⁸¹ AIPN, 2602/28184, Załącznik do sprawozdania z operacji „Rose”, 11 VII 1976, k. 341.

(1977, 1978) miały miejsce jeszcze dwa spotkania operacyjne w Austrii, za to ograniczono kontakty na terenie Paryża⁸². W 1978 r. za szkolenie „Rose” oraz rozpracowanie odpowiadali Jerzy Sączek, szef Oddziału IV (romańskiego) Zarządu II Sztabu Generalnego i Czesław Wawrzyniak, starszy oficer w tym oddziale⁸³. Kształcili oni ją m.in. w zakresie wyszukiwania potrzebnych informacji „techniczno-wojskowych”.

W latach 1976–1977 z podaniem o kartę wstępu do CEDOCAR wystąpił dwukrotnie ppłk Janusz Szatan, nowy rzeczoznawca attachatu wojskowego⁸⁴. Nie uzyskał jej jednak, ponieważ właśnie nastąpiło zaostrzenie regulaminu w bibliotece i kolejne podania zostały odrzucone⁸⁵.

W związku z usunięciem pracowników attachatu z grona czytelników CEDOCAR, wywiad zaczął poszukiwać innych możliwości dotarcia do zgromadzonych tam źródeł. Zwrócono więc baczniejszą uwagę na młodego naukowca Janusza Sławomira Radomskiego i współpracownika wywiadu „Nestora” (od 1975 r.), którego Politechnika Warszawska skierowała na studia w Państwowej Wyższej Szkole Aeronautyki i Przestrzeni Kosmicznej w Tuluzie. Pozostał on na tej uczelni, po ukończeniu podstawowego kursu, na studiach doktoranckich. W związku z tym 8 III 1978 r. uzyskał on w tuluskiej filii CEDOCAR częściowe upoważnienie do korzystania z wybranych zbiorów biblioteki, w tym z działu lotnictwa, astronomii, astrofizyki, nauk matematycznych i technologii kosmicznej. Nie dostał natomiast niestety dostępu do takich spraw, jak nauki wojskowe, technologia raketowa, telekomunikacja, wojna elektroniczna, uzbrojenie czy technika jądrowa⁸⁶.

„Nestor” (po specjalnym przeszkoleniu, które miało uprzednio miejsce w kraju) osobiście sprawdzał dla Zarządu II zmiany, do jakich doszło w zarządzaniu biblioteką. Meldował na spotkaniach, że wprowadzono m.in. weryfikację osób korzystających z biblioteki i ich rejestrację komputerową, podobnie jak zarejestrowane zostały wszystkie usługi wykonywane przez bibliotekę. „Nestor” przeprowadził na polecenie funkcjonariuszy kilka prostych operacji (takich jak zakupienie 2–3 norm technicznych związanych z pracą naukową). W związku z tym 27 II 1979 r. został pierwszy raz wezwany do stawienia się na policji pod pretekstem starań o zatrudnienie w SNECMA

⁸² AIPN, 2602/28185, Wstępna analiza wyspy z 16 V 1979 r. podczas operacji „Rose” w Paryżu, 6 IX 1979, k. 59.

⁸³ AIPN, 2602/28184, Sprawozdanie z operacji z „Rose” przeprowadzonej w Austrii w lipcu 1978 r., k. 593. Odnośnie do Oddziału IV zob. S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943–1991*, Poznań 2011, s. 207–211.

⁸⁴ AIPN, 2602/28185, Załącznik nr 7. Notatka służbowa dot.: źródła CEDOCAR, 21 V 1979, k. 143.

⁸⁵ Ibidem, Wstępna analiza wyspy..., k. 61. Odnośnie do pozostawienia jego podania przez osiem miesięcy bez odpowiedzi zob. ibidem, Wstępna analiza wyspy..., k. 90.

⁸⁶ Ibidem, Załącznik nr 8. Notatka służbowa dotyczy: pobytu współpracownika „Nestora” w ośrodku dokumentacji uzbrojenia w Paryżu, 25 IX 1979, k. 146–149.

(Société nationale d'étude et de construction de moteurs d'aviation – Narodowe Stowarzyszenie Studiów i Konstrukcji Motorów Lotniczych). Pomimo wszystko wywiad nie zrezygnował z niego do końca, a kolejną operację z jego udziałem przewidziano na październik⁸⁷.

W latach 1976–1978 głównym źródłem przecieku informacji z CEDOCAR pozostawała Roseline Gadek. W latach 1976–1978 przeprowadzono z jej udziałem siedem wymian cennych materiałów i instrukcji operacyjnych na schowkach, czyli średnio jedną na pół roku⁸⁸. W okresie od grudnia 1976 r. do marca 1978 r. wymiany schowkowe przeprowadzali czterej oficerowie rezydentury paryskiej, w tym m.in. kpt. Ryszard Sosnowski, rzeczoznawca. Od czerwca 1978 r. obowiązki te przejęli współpracownicy Zarządu II Sztabu Generalnego, w tym m.in. Stefan Kot „Kos” (w latach 1969–1973 najpierw II sekretarz Ambasady PRL w Paryżu, a następnie I sekretarz w latach 1976–1979)⁸⁹. Łącznie „Rose” obsługiwała pięć schowków w czasie swojej kariery, które starano się umieszczać na jej drodze z domu do pracy (wykluczono te poza miastem)⁹⁰. Usprawniono też wówczas system kopiowania mikrofiszek dostarczonych przez agentkę. W związku z tym możliwy był ich zwrot już następnego dnia⁹¹. Materiały otrzymane od „Rose” przekazywano do Oddziału Informacji Technicznej Zarządu II Sztabu Generalnego, skąd, jak już wspomniano, były po wykorzystaniu przesyłane do Szefostwa Badań i Rozwoju Techniki Wojskowej. W większości materiały trafiały do OIT (Oddział Informacji Technicznej) w postaci kserokopii formatu A4, a mikrofiszki niszczone w Oddziale IV przez spalanie⁹².

Roseline Gadek („Rose”) nie była optymalnym współpracownikiem dla wywiadu, choć niewykluczone, że jedynym osiągalnym. Po pierwsze, nie mogła dotrzeć do zbioru tajnych dokumentów w CEDOCAR i była w stanie co najwyżej wskazać zatrudnionego tam na stanowisku szefa działu informacji bibliograficznej inż. Gérarda Lyonsa, specjalistę od konstrukcji lotniczych, który z powodu lewicowych przekonań sympatyzował z KPF (PCF – Parti communiste français – Komunistyczna Partia Francji) i krajami słowiańskimi. Udzieliła odnośnie do jego osoby i życia obszernych wyjaśnień swojemu oficerowi prowadzącemu, który zaprzagnął zaprosić Lyonsa nawet do Polski. Po drugie, z braku wykształcenia technicznego „Rose” nie umiała wyselekcjonować odpowiednio materiałów, więc postanowiła śledzić, które dokumenty są

⁸⁷ Ibidem, Załącznik nr 7. Notatka służbowa dotyczy: źródła CEDOCAR z 21 V 1979 r., k. 144–145.

⁸⁸ Ibidem, Wstępna analiza wsypy..., k. 59.

⁸⁹ Odnośnie do pracy współpracownika „Kosa” zob. AIPN, 2602/17419, Dotyczy obywatela mgr Stefana Kota, k. 319–320.

⁹⁰ AIPN, 2602/28185, Załącznik nr 3. Wykaz schowków, przez które przeprowadzono operacje z „Rose”, k. 137–139.

⁹¹ Ibidem, Ocena zabezpieczenia materiałów otrzymanych od agenta „Rose”, 11 IX 1979, k. 180.

⁹² Ibidem, k. 180–181.

najczęściej zamawiane przez wojskowych, bowiem te potencjalnie powinny być najważniejsze⁹³.

Kolejne spotkanie z oficerami wywiadu polskiego w 1978 r. w Austrii upływało w dość nerwowej atmosferze. W przededniu swojego wyjazdu 13 lipca „Rose” zapoznała się w prasie z wyrokiem sądowym w sprawie płk. Beaufilsa, agenta GRU i jego czterech współpracowników⁹⁴. Sprawa ta napawała ją lękiem od marca 1977 r., czyli od chwili, kiedy dowiedziała się o aresztowaniu siatki Beaufilsa. Obawiała się bowiem, że była to polska wyspa i wpadł tam ktoś z ludzi z nią współpracujących⁹⁵. Lęk z pewnością mógł potęgować fakt, iż wpadki szpiegowskie były wtedy relatywnie częste. Wywiad bloku wschodniego w latach 1972–1977 odnotował 13 wysp, z czego w pięciu przypadkach zatrzymano agentów wywiadu polskiego⁹⁶. „Rose” nie mogła wiedzieć, że jeden z oskarżonych w sprawie Beaufilsa, „Serge” rzeczywiście był związany z wywiadem polskim⁹⁷. Dwóch innych potencjalnie podejrzanych, ppłk André Pellison „Romarin” i mjr Charles Dubois „Basile”, również współpracowało z oficerami, którzy prowadzili „Rose” (m.in. z kmdr. ppor. Wawrzyniakiem)⁹⁸. Jednak faktycznie nie nastąpiło nigdy bezpośrednie zazębiecie pomiędzy sprawą „Rose” a tym procesem. W październiku 1978 r. „Rose” mogła się również denerwować sprawą aresztowania przez DST Kazimierza Charzewskiego, współpracownika wywiadu cywilnego PRL, na którego doniósł jego kolega Piotr Jegliński, twórca opozycyjnego pisma i wydawnictwa Editions Spotkania. Wypadek ten był bowiem dość mocno nagłośniony w prasie⁹⁹. Na liczbę wpadek mogła też wpłynąć intensywna obserwacja attachatu wojskowego przez służby francuskie. Na jesieni 1977 r. zauważono wzmożone

⁹³ AIPN, 2602/28184, Sprawozdanie z operacji z „Rose” przeprowadzonej w Austrii w lipcu 1978 r., k. 596–600.

⁹⁴ Ibidem, k. 604–605.

⁹⁵ AIPN, 2602/28185, Wstępna analiza wyspy..., k. 86.

⁹⁶ AIPN, 2602/12457, Analiza wysp dotyczących krajów socjalistycznych we Francji w latach 1972–1977, k. 267.

⁹⁷ AIPN, 2602/17882, Notatka dotycząca stanu zamrożenia naszej agencji w związku z aresztowaniami na terenie Francji, 24 XI 1977, k. 56–57.

⁹⁸ Odnosnie do problemów „Romarina” i „Basile” związanych ze sprawą Beaufilsa i działalnością francuskiego kontrwywiadu zob. ibidem, Pismo Szefa Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego gen. bryg. R. Misztala do Szefa Głównego Zarządu Wywiadowczego Sztabu Głównego Sił Zbrojnych ZSRR towarzysza gen. P.I. Iwaszutina z [1981 r.], k. 241. Odnosnie do samej osoby „Romarina” zob. AIPN, 2602/28078, Biogram Romarin, 25 X 1977, k. 51. Odnosnie do osoby „Basile” zob. AIPN, 2602/28084, Biografia Basile’a, k. 145. Odnosnie do Wawrzyniaka zob. AIPN, 2602/28311, Sprawozdanie z pracy Rafała [kmdr. ppor. Cz. Wawrzyniak] za okres od 3 III do 24 X 1972 r., k. 28.

⁹⁹ M. Jusińska-Choma, „Sprawa Charzewskiego” – redakcja i współpracownicy „Niezależnego Pisma Młodych Katolików Spotkania” jako obiekt działań Służby Bezpieczeństwa (1977–1979), „Res Historica” 2007, t. XXV, s. 105–127; eadem, *Współpraca środowiska „Spotkań” z emigracją na Zachodzie. Przyczynek do badań*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2010, nr 1 (15), s. 193, 205–207.

zainteresowanie policji attachatem. Odnotowano wówczas tylko 22 obserwacje kontrwywiadowcze¹⁰⁰. Również w drugiej połowie 1978 r. pracownicy attachatu uskarżali się na wzmożoną obserwację zewnętrzną¹⁰¹.

W Austrii w dniach 14–16 VII 1978 r. miało miejsce ostatnie spotkanie funkcjonariuszy prowadzących „Rose”. Przyjechali na nie płk Jerzy Sączek, szef Oddziału IV Zarządu II Sztabu Generalnego i kmdr ppor. Czesław Wawrzyniak, starszy oficer z Oddziału IV z żonami¹⁰². Agentka znów stała się cenniejsza, ponieważ Amerykanie ściślej zawarowali, by ograniczyć upowszechnianie nadzorowanych przez nią mikrofiszek do osób zatrudnionych w wojsku i przemyśle zbrojeniowym¹⁰³. W czasie spotkania w Austrii przeprowadzono szkolenie i tym razem nauczono ją odczytywania nowego typu pism z centrali, do których wprowadzono utajoną treść wywoływana za pomocą żelazka. Ona sama zapewniła przy okazji, że tak dobrze rozproszyła notatki cząstkowe dotyczące kodów korespondencyjnych i radiowych, iż są niemożliwe do odszukania przez osobę postronną¹⁰⁴. Oceniono wówczas większość materiałów przekazanych w roku minionym jako ważne, a część jako mniej ważne – fragmentarycznie omawiające poszczególne zagadnienia (zwrócono jej uwagę, iż wywiad interesują przede wszystkim całościowe omówienia i najnowsze raporty). W związku z tym „Rose” przekazano jedynie 5 tys. franków, czyli połowę zaplanowanego (w 1975 r.) wynagrodzenia¹⁰⁵. Jednocześnie postanowiono o ograniczeniu wymian w ciągu roku do dwóch bezosobowych bez zmiany ilości dostarczanych materiałów¹⁰⁶. Wynagrodzenie zamierzano przekazywać przez schowki (wprowadzono dwa nowe w miejsce dwóch starych), ponieważ na spotkaniach z oficerami „Rose” krępowała rozmowa o rozszerzeniu motywów współpracy (prawdopodobnie nie zgodziła się na zaakcentowanie interesu Polski). Następne spotkanie zagraniczne zaplanowano na 1980 lub 1981 r.¹⁰⁷ Co więcej, sama „Rose” obawiała się zatrzymania przez służby francuskie, więc zastrzegła, by w razie aresztowania środki finansowe potrzebne jej na rozprawę sądową zostały przekazane w kopercie jej siostrze Suzanne Zelek, która prowadzi „Café-bar” *à la terrasse* w Ostricourt¹⁰⁸. Oficerowie Zarządu II (Wawrzyniak i Dopierała) wyznaczili jej dla odmiany nowe zadania. Zgodnie z ich wytycznymi „Rose” miała zajmować się dalszym przekazywaniem polskim służbom materiałów naukowo-technicznych, głównie

¹⁰⁰ AIPN, 2602/2006, Informacja dot. sytuacji wywiadowczej we Francji, 4 II 1978, k. 33–34.

¹⁰¹ AIPN, 2602/28185, Wstępna analizy wyspy..., k. 61.

¹⁰² AIPN, 2602/28184, Sprawozdanie z operacji z „Rose” przeprowadzonej w Austrii w lipcu 1978 r., k. 592–593.

¹⁰³ Ibidem, k. 595.

¹⁰⁴ Ibidem, k. 610–611.

¹⁰⁵ Ibidem, k. 615, 596.

¹⁰⁶ Ibidem, k. 610.

¹⁰⁷ Ibidem, k. 616.

¹⁰⁸ Ibidem, k. 606.

dotyczących badań rozwojowych z zakresu systemów i urządzeń przeciwdziałania elektronicznego i urządzeń podczerwonych, przeciwlotniczych i przeciwpancernych systemów raketowych oraz broni neutronowej¹⁰⁹. Ona sama zaś zaproponowała rozszerzenie współpracy o gościnę dla współpracowników wywiadu polskiego, ale z oferty nie skorzystano¹¹⁰.

Następny rok mijał pod znakiem dążeń reżimu PRL-owskiego do ponownego zacieśniania więzi polsko-francuskich, zaplanowano nie tylko wymianę wizyt ministrów spraw zagranicznych oraz przyjazd polskiego ministra rolnictwa i wicepremiera Mieczysława Jagielskiego w ramach Komisji Mieszanej do Francji czy wizyty francuskich ministrów sportu, młodzieży i turystyki, oświaty i kultury oraz marszałka Senatu w Polsce i przewodniczącego gaullistowskiego RPR (Zgromadzenie na rzecz Republiki), ale również przyjazd do Paryża we wrześniu 1979 r. samego I sekretarza KC PZPR Gierka¹¹¹. Miał on renegocjować bardzo ważną dla Polski sprawę kredytu inwestycyjnego w wysokości 1 mld franków – przedłużyć go o 2–3 lata¹¹². W związku z tym wydaje się, iż połowa roku upłynęła pod znakiem przygotowań do jego przyjazdu¹¹³.

W tle funkcjonariusze wywiadu zmagali się z narastającym reżimem kontrwywiadowczym Francji. W lutym 1979 r. DST wezwała na przesłuchanie „Nestora”, zaufanego współpracownika Zarządu II Sztabu Generalnego, którego w przypadku jego pozostania we Francji zamierzano nawet przekształcić w nielegalnego pracownika wywiadu (NPW). Tymczasem już samo tylko zainteresowanie „Nestora” coraz pilniej strzeżonymi zbiorami CEDOCAR zaniepokoiło DST¹¹⁴.

Natomiast 16 V 1979 r. doszło do dużo ważniejszej wpadki. Mianowicie DST zatrzymało Stefana Kota „Kosa” (II sekretarza ambasady PRL i współpracownika Zarządu II Sztabu Generalnego) o godz. 19.50 po wyjęciu materiałów ze schowka „Françoise”, obsługiwanego przez agentkę „Rose”. „Kos” wziął ze schowka książeczkę czekową owiniętą w kartki z książki telefonicznej. Funkcjonariusze francuscy, którzy zabrali go na przesłuchanie, powiadomili go, iż w środku znajdowało się 35 mikrofilmów. W siedzibie DST przy ul. Saussaies przesłuchiowano go do godz. 23.50 z półtoragodzinną przerwą, po czym go zwolniono¹¹⁵. Następnego dnia po konsultacji z rezydentem MSW (płk. Stefanem

¹⁰⁹ Ibidem, k. 615.

¹¹⁰ Ibidem, k. 614.

¹¹¹ AIPN, 2602/12825, Teczka korespondencji operacyjnej z Paryża 1979–1980 (Zarząd II Sztabu Generalnego) – Francja. Założenia i cele, k. 112–115. Por. D. Jarosz, M. Pasztor, *Polska – Francja 1970–1980...*, s. 118–123.

¹¹² D. Jarosz, M. Pasztor, *Polska – Francja 1970–1980...*, s. 173.

¹¹³ Zob. AMSZ, 3/84, D IV Fr 220-6-79, Wizyta I Sekr. KC PZPR Tow. E. Gierka we Francji /robocza/, 7 IX 1979 r. (dokumentacja niepaginowana w sposób ciągły), ss. 53.

¹¹⁴ AIPN, 2602/28185, Wstępna analizy wyspy z 16 V 1979 r. podczas operacji „Rose” w Paryżu, k. 61. O ambicjach rezydentury wywiadu wojskowego do przekwalifikowania go na NPW zob. AIPN, 2602/12825, Kierunek francuski. Dane na rok 1979, k. 57.

¹¹⁵ AIPN, 2602/28185, Szyfrogram Attache Wojskowego Henryka Dunala, 17 V 1979, k. 9–10.

Kwiatkowskim „Sema”) postanowiono o godz. 16.30 odesłać „Kosa” liniami AIR FRANCE do Polski¹¹⁶. Jego rodzina miała do niego dołączyć 8 czerwca, ponieważ żona potrzebowała jeszcze czasu na spakowanie majątku (po siedmioletnim pobycie we Francji, w tym trzech latach sprawowania urzędu I sekretarza, obydwoje ubolewali nad koniecznością opuszczenia Paryża)¹¹⁷. Natomiast w Polsce Stefan Kot został przyjęty jako bohater przez p.o. szefa Zarządu II Sztabu Generalnego, płk. Edwarda Poradkę, który od razu wyznaczył go do uhonorowania Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski¹¹⁸.

Na tym jednak nie wygasły kontrowersje dotyczące sprawy „Rose”. 26 IX 1979 r. radca i minister Sławomir Dąbrowa został wezwany do wicedyrektora departamentu europejskiego francuskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych Jeana-Pierre’a Beauchatauda w sprawie wizyty francuskiego ministra ds. młodzieży, sportu i wypoczynku Jeana-Pierre’a Soissona. Istniała przy okazji jeszcze ważna kwestia nieoficjalna do omówienia, a mianowicie dopiero co odkryte uwikłanie kpt. Ryszarda Sosnowskiego, rzeczoznawcy attachatu wojskowego w Paryżu (1977–1979), w szpiegowską sprawę Stefana Kota „Kosa”. W związku z tym francuskie czynniki dyplomatyczne poprosiły, by opuścił on Paryż w ciągu tygodnia¹¹⁹.

W zasadzie oba te wydarzenia kończą złą passę wywiadu polskiego związaną ze sprawą „Rose”. Ze względu na dobro doskonale rozwijających się stosunków dyplomatycznych obie sprawy zatuszowano¹²⁰. Wydaje się, że polskie służby specjalne próbowały nieśmiało przez następnych kilka lat odkryć, co naprawdę zdarzyło się z Roseline Gadek „Rose”. Sprawdzano doniesienia w gazetach, szukając informacji o jej aresztowaniu lub procesie, perlustrowano kontakty jej znajomych i rodziny, a także w ramach podróży operacyjnej zaplanowano wysłanie w sierpniu 1983 r. oficera (z fałszywą tożsamością), który miał się skontaktować z „Rose”. Nie wiadomo, czy operacja doszła do skutku¹²¹. Roseline Gadek od dawna nie żyje i niestety nie mogła zdać relacji w swojej sprawie. Umarła 2 VII 2000 r. w Clarmant w departamencie Hauts-de-Seine w okolicach Paryża¹²².

¹¹⁶ Ibidem, Szyfrogram wychodzący nr 02487, k. 13. Odnośnie do postaci rezydenta MSW w Paryżu zob. H. Bosak, *Wnuk generała. Z tajemnic polskiego wywiadu 1977–1979*, Warszawa 2000, s. 5; Dane osoby z katalogu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, 27 V 2024, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/584486> (dostęp: 12 IX 2023).

¹¹⁷ AIPN, 2602/28185, Listy Stefana Kosa do żony Basi, k. 35–37.

¹¹⁸ Ibidem, Szyfrogram wychodzący nr 002480 z Paryża nadany 17 V 1979 r., k. 9–10, 48; AIPN, 2602/17419, Uchwala Rady Państwa z 13 VI 1979 r. wraz z kopią legitymacji orderowej, k. 308–309.

¹¹⁹ AIPN, 2602/28185, Notatka służbowa dotyczy: ewentualnych przyczyn wydalenia z Francji kpt. (Ryszarda) Sosnowskiego, 9 X 1979, k. 237–239.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Odnośnie do poszukiwania danych o „Rose” zob. np.: ibidem, Załącznik nr 5 do pisma nr 5/80 z dnia 08.03.1980 r., k. 277; ibidem, Instrukcja specjalna, k. 337–341.

¹²² Décès en France, www.deces-en-france.fr (dostęp: 20 VI 2024).

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie dziejów szpiegostwa w dobie odprężenia, kiedy to funkcjonariuszom polskiego wywiadu dyplomatycznego pozornie łatwo przychodziło zdobywanie informacji legalną i półlegalną drogą. Wtedy też najbardziej utajniano ich wpadki, aby nie zakłócać ogólnie dobrych relacji polsko-francuskich.

W 1971 r. oficerowie wywiadu polskiego rozpoczęli rozpracowanie CEDOCAR, która stała się nawet przez chwilę jedynym stałym źródłem „materiałów dotyczących bezpośrednio sił zbrojnych”. Ze względu na ograniczenia formalne nie byli oni jednak w stanie dotrzeć do wszystkich materiałów, dlatego zwerbowali na miejscu bibliotekarkę pochodzenia polskiego Roseline Gadek „Rose”. Osoba ta przez cały okres współpracy dostarczyła im liczne zestawy tajnych materiałów, z których przeważająca część została uznana za cenną.

Współpracę z nią zakończono wiosną 1979 r. na skutek aresztowania I sekretarza ambasady PRL Stefana Kota po opróżnieniu przez niego skrytki z materiałami pozostawionymi przez „Rose”. Pod koniec września odkryto kolejnego oficera zamieszanego w tę aferę szpiegowską, kpt. Ryszarda Sosnowskiego, którego podobnie jak Kota szybko wydalono z Francji. Z „Rose” prawdopodobnie już nigdy nie odnowiono kontaktu. Sprawę skrupulatnie wyciszono za prawdopodobną zgodą obu stron (polskiej i francuskiej).

The Affair of Roseline Gadek, aka 'Rose': An Example of the Polish Military Intelligence's Activity in France in the Era of Détente

The purpose of this article is to present the history of espionage in the era of international *détente* when the officers of the Polish diplomatic intelligence found it easy to access classified information in a legal or half-legal way. It was precisely then that the disclosure of particular agents was concealed so as not to disturb generally good Polish-French relations.

In 1971, Polish intelligence started to infiltrate the Central Library of the Centre of the Documentation of Armament in Paris, which, for a while, became the only accessible source of “materials directly concerning armed forces”. However, due to formal restrictions, they could not obtain all the information themselves, so they recruited a librarian of Polish origin, Roseline Gadek, pseudonym ‘Rose’. During her cooperation with the intelligence, she delivered numerous sets of classified information, most of which were estimated as valuable.

The cooperation ended in the spring of 1979, with the arrest of the first secretary of the Polish embassy, Stefan Kot, after he had removed from a cache the materials left there by Rose. At the end of September 1979, another intelligence officer, captain Ryszard Sosnowski, was unmasked. Like Kot, he was probably quickly deported from France. The contact with Rose was presumably never resumed. The case was neatly hushed up, probably by mutual agreement.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

2602/11455, 2602/11492, 2602/11608, 2602/11609, 2602/11613, 2602/11642, 2602/114492, 2602/12457, 2602/12825, 2602/12839, 2602/12955, 2602/17419, 2602/17882, 2602/2006, 2602/21755, 2602/23194, 2602/25318, 2602/25381, 2602/28078, 2602/28082, 2602/28084, 2602/28184, 2602/28185, 2602/28201, 2602/28253, 2602/28287, 2602/28288, 2602/28311, 2602/668, 2602/6934, 2602/7267

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych

3/84, D IV Fr 220-6-79

3/84, D IV Fr 220-15-79

Wyciąg korespondencyjny nr 5890 z Paryża dn. 19.5.1959 r.

Zespól 8, w. 74, nr teczki 1035

OpracowaniaBagieński W., *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. I–II, Warszawa 2017.Baszkievicz J., *Francja*, Warszawa 1997.Bosak H., *Wnuk generała. Z tajemnic polskiego wywiadu 1977–1979*, Warszawa 2000.Cenckiewicz S., *Długie ramię Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943–1991*, Warszawa 2009.Gołębicwiczy M., *Sprawa zabójstwa oficera wywiadu PRL Władysława Mroza: zbrodnia – śledztwo – konsekwencje*, „Dzieje Najnowsze” 2022, nr 1, s. 121–151.Jarosz D., Pasztor M., *Polska – Francja 1970–1980. Relacje wyjątkowe?*, Warszawa 2006.Jarosz D., Pasztor M., *Robineau, Bassaler i inni. Z dziejów stosunków polsko-francuskich w latach 1948–1953*, Toruń 2001.Jarosz D., Pasztor M., *Stosunki polsko-francuskie 1944–1980*, Warszawa 2008.

Jusińska-Choma M., „Sprawa Charzewskiego” – redakcja i współpracownicy „Niezależnego Pisma Młodych Katolików Spotkania” jako obiekt działania Służby Bezpieczeństwa (1977–1979), „Res Historica” 2007, t. XXV, s. 85–123.

Jusińska-Choma M., *Współpraca środowiska „Spotkań” z emigracją na Zachodzie. Przyczynek do badań*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2010, nr 1 (15), s. 187–210.Kania D., Targalski J., Marosz M., *Resortowe dzieci. Służby*, Warszawa 2015.Koper S., *Wywiad nie wybaczają zdrady – Władysław Mróz*, w: idem, *Polscy szpiedzy 2*, Warszawa 2020, s. 129–153.Kowalski B. (w rozmowie z Krzysztofem Pyzią), *Ile oni wiedzą o Tobie? Szpiedzy i podsłuchy w Polsce*, Warszawa 2019.Kubiak K., *Nuklearna suwerenność. Jak Francja stała się atomowym mocarstwem?*, „Polityka. Pomocnik Historyczny” 2023, nr 3, s. 116–117.Pasztor M., „Gry wywiadów” a stosunki polsko-francuskie w latach 1956–1968, w: *Europa Środkowa i Wschodnia w XX w. Studia ofiarowane Wiesławowi Balcerakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Koryn, P. Łossowski, Warszawa–Łowicz 2004, s. 299–311.Pasztor M., *Między Paryżem, Warszawą a Moskwą. Stosunki polsko-francuskie w latach 1954–1969*, Toruń 2003.Pawlikowicz L., *Tajny front zimnej wojny. Uciekinierzy z polskich służb specjalnych 1956–1964*, Warszawa 2004.Persak K., *Sprawa Henryka Hollanda*, Warszawa 2006.Piekalkiewicz J., *Dzieje szpiegostwa*, Warszawa 1999.Sikora M., *Black Box. Wywiad jako instrument transferu technologii i wsparcia decyzji ekonomicznych w PRL 1955–1990*, Katowice–Warszawa 2021.Stempin A., *Sypiając z wrogiem*, „Historia. Uważam Rze” 2022, nr 5 (122), s. 14–15.Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator, t. I: *Europa 1918–2006*, red. K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik, B. Janicka, Warszawa 2007.Wolton Th., *Le KGB en France*, Paris 1986.Zychowicz P., *Żydz. Opowieści niepoprawne politycznie*, Poznań 2016.

Anna Maria Jackowska – dr nauk humanistycznych w zakresie historii, absolwentka Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, stopień doktora uzyskała w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Laureatka Konkursu im. Władysława Pobóg-Malinowskiego oraz nagrody Instytutu Literackiego „Kultura”. Zainteresowania naukowe: historia wywiadu, emigracji niepodległościowej i opozycji politycznej. E-mail: anna.maria.jackowska@gmail.com.

Anna Maria Jackowska – PhD in History, graduate of the Institute of History, University of Warsaw; she received a PhD degree at the Tadeusz Manteuffel Institute of History of the Polish Academy of Sciences in Warsaw. Winner of the Władysław Pobóg-Malinowski Award and the Prize of the Literary Institute ‘Kultura’. Research interests: history of intelligence, history of independence emigration and political opposition. E-mail: anna.maria.jackowska@gmail.com.